

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 35, אוקטובר 2026

תוכן העניינים

- 2 דבר העורך
- 3 יוסרי ח'יזראן / על המבנה הדיכוטומי של הפוליטיקה הערבית
- 4..... האם השיח הלאומי-המגייס קפא על שמריו?
- 5..... האסכולה האזרחית: פוליטיקה היא אומנות האפשרי
- 7..... לקראת הבחירות לכנסת ה-26: נקודת החיבור בין שתי האסכולות

דבר העורך

הגיליון הנוכחי של **ביאן** מתפרסם שבוע ימים לפני הבחירות לכנסת ה-26, וכולל מאמר אחד, פרי עטו של **יוסרי ח'יזראן**, המנתח את המבנה הדיכוטומי של הפוליטיקה הערבית בישראל.

ביאן – רבעון לענייני החברה הערבית בישראל מתפרסם מטעם תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב.

הדעות המובעות ב**ביאן** הן של המחברים בלבד ואינן משקפות בהכרח את עמדתו של מרכז משה דיין או את עמדתה של קרן קונרד אדנאואר.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- ד"ר אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6406046

- [אתר האינטרנט של תוכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2026.

מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התוכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התוכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמר.

יוסרי ח'יזראן * / על המבנה הדיכוטומי של הפוליטיקה הערבית

הפוליטיקה הערבית בישראל נעה כיום בין שתי אסכולות מנוגדות: אסכולה לאומית ואסכולה אזרחית-מקומית. האסכולה הלאומית, המיוצגת ברשימה המשותפת, קושרת הסדרת היחסים עם המדינה לפתרון הסוגיה הפלסטינית ולשינוי אופייה של המדינה. לעומתה, האסכולה האזרחית, המיוצגת ברע"ם, מבקשת לשפר את מצבה של החברה הערבית מבלי להציב התניות לאומיות ואידאולוגיות.

היחלשות האסכולה הלאומית והתחזקות האסכולה האזרחית בשנים האחרונות קשורות לתמורות מקומיות בחברה הערבית ולהשלכות אירועי האביב הערבי במזרח התיכון. הגישה האזרחית מבטאת קבלת המציאות הישראלית, אך היא אינה משקפת הזדהות עם הציונות או יתור על הזהות הפלסטינית.

למרות המחלוקת העקרונית בין שתי האסכולות, לקראת הבחירות לכנסת ה-26 (אוקטובר 2026) שתייהן שותפות לשאיפה להחלפת ממשלת נתניהו. עם זאת, בקרב מפלגות האופוזיציה היהודיות אין תמימות דעים בנוגע לשיתוף פעולה עם המפלגות הערביות.

ניתן להבחין בשלושה שלבים עיקריים בהיסטוריה של הפוליטיקה הערבית בישראל: (א) תקופת הממשל הצבאי (1948–1966), שלב שעמד בסימן המאבק בין המפלגה הקומוניסטית לבין ההנהגה המסורתית; (ב) התעוררות לאומית השזורה בהתעצמות המחאה נגד המדינה, מגמה שהחלה לאחר מלחמת ששת הימים (1967) והגיעה לשיאה עם כינונה של בל"ד באמצע שנות התשעים של המאה העשרים; (ג) עידן חדש בפוליטיקה הערבית עקב "האביב הערבי" (2011), שבו התרופפה ההגמוניה של השיח הלאומי ועלה שיח אזרחי מקומי. התייצבותו של השיח האזרחי כשיח דומיננטי בחברה הערבית הוביל חברה זו לשני מודלים של פוליטיקה, לראשונה בתולדותיה.

עיון במחקרים שונים מצביע על גישות שונות לחקר החברה הערבית בישראל ולהבנת יחסיה עם המדינה.¹ מאמר זה מציע תזה חדשה: **הדואליזם הפוליטי**. החברה והמערכת הפוליטית הערבית בישראל חצויות בשנים האחרונות בין שתי גישות פוליטיות סותרות. הגישה האחת שוררת בחברה הערבית מאז קום המדינה וניתן לכנותה "האסכולה הלאומית": היא מעמידה את הזהות הלאומית כחוצץ בינה לבין המדינה ומתנה את יחסיה עם המדינה בפתרון הסכסוך הלאומי עם התנועה הלאומית-הפלסטינית ואף בשינוי צביונה הפוליטי והאידאולוגי של המדינה. לעומתה, הגישה השנייה, שניתן לכנותה "האסכולה האזרחית-מקומית", מציעה שני חידושים: (א) היא מבטלת לחלוטין את התניית יחסיה של החברה הערבית עם המדינה בפתרון הבעיה הפלסטינית, וקובעת נקודת מוצא חלופית ליחסים אלה, שהיא האזרחות הישראלית; (ב) אסכולה זו אינה מערערת עוד על זהותה היהודית והציונית של המדינה, אלא מאמצת את כללי המשחק הפוליטי הקיימים. היא

* ד"ר יוסרי ח'יזראן הוא מרצה בכיר במרכז האקדמי שלם ועמית מחקר במכון למחקר ע"ש הרי"ס' טרומן למען קידום השלום שבאוניברסיטה העברית בירושלים. תחום עיסוקו העיקרי: היסטוריה פוליטית-חברתית של אזור הסהר הפורה. פרסם ספרים ומאמרים בנושא זה, ובמאי 2025 התפרסם ספרו העוסק בהשפעות אירועי האביב הערבי על החברה הערבית בישראל, שכתרתו *The Palestinians in Israel after the Arab Spring* בהוצאת Bloomsbury.

¹ אמל ג'מאל, **בין תודעה לאומית להוויה אזרחית** (תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 2020), עמ' 20–30; Yitzhak Reiter, *National Minority, Regional Majority: Palestinian Arabs Versus Jews in Israel* (New York: Syracuse University Press, 2009).

חותרת בעקביות להיות חלק מהזירה הפוליטית הישראלית במטרה מוצהרת לקדם את האינטרסים המקומיים של החברה הערבית בישראל.²

בעבר הועלו נגד חסידיה של האסכולה השנייה טענות המכונות בערבית **אל-תח'וין**, כלומר האשמות בבגידה ובשיתוף פעולה עם המדינה נגד העם הפלסטיני, אולם כיום ניכר כי האסכולה של השיח האזרחי קנתה לעצמה לא רק דריסת רגל בציבור הערבי אלא גם זכתה ללגיטימציה מצידו, ובכך טמון החידוש המשמעותי השני ביחס לתזה של הדואליזם הפוליטי. הגורם המוביל שיח זה ברמה המפלגתית נהנה מבסיס תמיכה איתן של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית.

האם השיח הלאומי-המגייס קפא על שמריו?

הלך הרוחות הדומיננטי בחברה הערבית בישראל במשך עשרות שנים הדגיש את הזהות הלאומית בכל התנהלות מול המדינה והתנה את הסדרת היחסים עימה בפתרונה של הבעיה הפלסטינית. השיח הלאומי, שהוא ביסודו שיח פוליטי מגייס, נשען על שלושה יסודות מרכזיים: (א) הדגשת הזהות הלאומית-הפלסטינית, מגמה שהלכה והתעצמה מאז שנות השבעים עם התחדשותה של הזהות הלאומית-הפלסטינית הייחודית; (ב) פתרונה של הבעיה הפלסטינית, הנשען על העיקרון של שתי מדינות לשני עמים; (ג) מתן זכויות אזרחיות מלאות לאזרחים הערבים בישראל. לשיח זה התווסף רובד התובע ביטול של זהותה היהודית והציונית של המדינה. המפלגות שהובילו קו פוליטי זה נכללות כיום בתוך הרשימה המשותפת שקמה מחדש השנה ובה המפלגות חד"ש, תע"ל ובל"ד, כמפורט להלן.

בחברה הערבית אין מפלגה אשר מזוהה היסטורית עם השיח הלאומי-המגייס יותר מחד"ש אשר הוקמה לקראת הבחירות לכנסת ב-1977. חד"ש היא מסגרת פוליטית יהודית-ערבית המשלבת תפיסה סוציאליסטית עם חתירה לשלום ולשוויון. ביחסה למדינת ישראל היא מדגישה כי יש לעצב את המדינה כמרחב דמוקרטי המבטיח שוויון אזרחי ולאומי מלא לכל תושביה. חד"ש רואה בשותפות יהודית-ערבית תנאי מרכזי לבניית חברה צודקת ולהתמודדות עם הגזענות כלפי הציבור הערבי ועם הדרתו. במישור המדיני היא תומכת בסיום השליטה של ישראל בשטחים שנכבשו בשנת 1967, בפינוי ההתנחלויות ובהקמת מדינה פלסטינית עצמאית לצד ישראל, שבירתה ירושלים המזרחית. כמו כן היא דורשת פתרון מוסכם וצודק לסוגיית הפליטים הפלסטינים.

תע"ל החלה את דרכה בשנת 1996 והיא מתמקדת בקידום מעמדם האזרחי והלאומי של האזרחים הערבים בתוך מדינת ישראל. היא דורשת שוויון מלא בחלוקת התקציבים והמשאבים ובתחומי החינוך, התעסוקה, הבריאות, התשתיות, התכנון והדיר. יתר על כן, תע"ל מדגישה את הצורך להכיר בערבים בישראל כמיעוט לאומי פלסטיני ולצמצם את הפערים בינם לבין הרוב היהודי. עמדותיה במישור המדיני דומות לאלה של חד"ש.

בל"ד, שהוקמה בידי עזמי בשארה בשנת 1996, מציבה במרכז תפיסתה רעיון מהפכני אנטי-ממסדי הקורא לשינוי כולל במרחב הציבורי הישראלי כדי להעניק למיעוט הערבי מעמד חוקתי ואזרחי

² Yusri Hazran, "Bargaining for the Colonial Model of Conditional Citizenship: The Local Civic Discourse among Palestinian Citizens in Israel over the Last Decade," *Middle East Critique*, 35 (2026), pp. 171-192.

השווה לזה של קבוצת הרוב היהודי. בל"ד בנתה את כל יוקרתה הפוליטית על הרעיון של הפיכתה של ישראל מ"מדינה יהודית" ל"מדינת כל אזרחיה". לפי גישה זו, המדינה אמורה להשתייך באופן שווה לכל אזרחיה ולא להעניק עדיפות חוקתית, מוסדית או סמלית לקבוצת לאום אחת – הקבוצה היהודית. בל"ד דורשת להכיר באזרחים הערבים-פלסטינים כמיעוט לאומי יליד בעל זכויות קיבוציות, ולא להתייחס אליהם כאל מקבץ של יחידים בעלי זכויות אזרחיות. לדברי אנשי בל"ד, זכויות אלה כוללות שמירה על המאפיינים הייחודיים של חברה זו: הזהות הלאומית, השפה, התרבות, והחינוך, ובכלל זה אוטונומיה תרבותית. עמדותיה של בל"ד במישור המדיני דומות לאלה של חד"ש, והיא דוגלת בפתרון סוגיית הפליטים הפלסטינים על יסוד הכרה בזכות השיבה.

השיח האנטי-ממסדי של בל"ד, התובע לבטל את הצביון היהודי והציוני של המדינה, גרר את המפלגות האחרות להסלמת השיח הפוליטי שלהן כלפי המדינה. עקב כך, בשני העשורים הראשונים של המאה הנוכחית הלכו והחריפו היחסים בין המדינה לבין החברה הערבית. שלוש המפלגות הללו מובילות הצבעת מחאה, ובעבורן הנוכחות בכנסת היא הפגנת כוח אלקטורלי. מפלגות אלה מעמידות את הזהות הלאומית הפלסטינית כגורם רב-חשיבות ביחסיהן עם המדינה. במשך עשרות שנים שמר זרם זה על כוחו והצליח להוביל מגמה פוליטית עקבית של שיח לאומי-מגייס ושל הצבעת מחאה בבחירות לכנסת.

האסכולה האזרחית: פוליטיקה היא אומנות האפשרי

לצד התעצמות השיח הלאומי המגייס הלכה וצמחה בחברה הערבית בשני העשורים האחרונים אסכולה פוליטית שונה. השוני מתבטא בנטישת השיח הלאומי המגייס מהצד האחד, ומהצד השני – התמקדות בקבלת היסוד הנורמטיבי של המשטר הקיים ובקידום האינטרסים המקומיים של החברה הערבית בישראל, תוך ניצול מרבי של האזרחות הישראלית.³ מפלגת רע"מ, בהנהגת מנסור עבאס, היא שקידמה אסכולה זו.

בריאיון שהעניק **למעריב** בדצמבר 2020 הסביר מנסור עבאס כי משנתו הפוליטית נשענת על שלושה יסודות: (א) מיקום השיח האזרחי כציר מרכזי של מערכת היחסים בין החברה הערבית למדינת ישראל; (ב) קבלת המציאות המדינית הקיימת ללא התייחסות להיבטים האידאולוגיים הקשורים לציונות; (ג) ביטול מוחלט של החרם בחברה הערבית על הימין הישראלי. עבאס לא התנה את השתלבות הערבים במרחב הפוליטי הישראלי בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני או במחויבות של האליטה הפוליטית-ציונית לקדם תהליך מדיני ואף לא בשינוי צביונה היהודי-ציוני של המדינה. תחת זאת הציע עבאס להכיר בפחדים הקמאיים של העם היהודי כבסיס לבניית שותפות פוליטית עם הרוב היהודי בישראל ובכלל זה גם עם הימין הציוני.⁴

מתוך אותה גישה של שינוי התפיסות מתח עבאס ביקורת נוקבת על המפלגות הערביות. לדבריו הן "חושבות בצורה דוגמטית ולא מצליחות לבקר את עצמן, להעמיד את עצמן מול הראי ולשאול את השאלות הקשות – למה אנחנו לא מצליחים. הרמנו את דגל השוויון, אז למה הפערים גדולים?

³ אסעד גאנס, "מפלגות וזרמים אידאולוגיים בקרב המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל", **מדינה וחברה**, 1/1 (דצמבר 2001), עמ' 89–114.

⁴ שרי מקובר-בליקוב, "**אני לא שולל ישיבה עם נתניהו: ח"כ מנסור עבאס משנה גישה**", **מוסף מעריב**, 18 בדצמבר 2020.

הרמנו את דגל השלום והשלום מתרחק. הרמנו דגל 'מדינת כל אזרחיה' וקיבלנו את חוק הלאום. תמיד אפשר להגיד שהפוליטיקה הישראלית אשמה במצב, אבל אני אומר שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו מה האחריות שלנו.⁵ עבאס הבהיר כי האינטרסים המקומיים של החברה הערבית – ולא המוסכמות האידאולוגיות – הם שיקבעו את מהות ההשתלבות של הערבים בפוליטיקה הישראלית.⁶

מסע הבחירות של רע"מ ערב הבחירות לכנסת ה-24 (2021) היה ברוח גישה חדשה זו, שזכתה לכינוי בערבית **אל-נהג' אל-ג'דיד**, והסתכם בשלוש סיסמאות: ריאליזם פוליטי, עשייה פוליטית משפיעה ושמירה על הצביון השמרני של החברה הערבית בישראל. ניתן למקם את הגישה החדשה של עבאס בהקשר המקומי והאזורי. היא עולה בקנה אחד עם מגמות ההולכות ומתקבעות בחברה הערבית בישראל. בד בבד לא ניתן לנתק גישה זו מהשפעותיהם של אירועי "האביב הערבי" במדינות ערב השכנות. מגמות אלו רואות באזרחות הישראלית של הערבים בישראל תבנית פוליטית חלופית לשיח הלאומי הערבי שהיה שגור זה כמה עשורים בחברה הערבית.

תוצאות הבחירות לכנסת ה-25 שנערכו ב-1 בנובמבר 2022 מאששות את התבססותו של השיח האזרחי-המקומי בחברה הערבית. רע"מ התבססה כמפלגה הגדולה ביותר בחברה הערבית בזכות 194,047 קולות (5 מושבים), רשימת חד"ש-תע"ל בראשותו של איימן עודה זכתה ל-178,735 קולות (5 מושבים), ואילו מפלגת בל"ד, המייצגת את השיח הלאומי, לא עברה כלל את אחוז החסימה (138,619 קולות, 2.91% מן הקולות הכשרים).⁷ תוצאות הבחירות לכנסת בנובמבר 2022 ממחישות באיזו מידה הולך וגובר מקומו של השיח האזרחי-מקומי בציבור הערבי בישראל על פני השיח הלאומי.⁸

ניתן לומר כי אנו עדים לצמיחתו של שיח פוליטי חדש המציב את האינטרסים המקומיים של האזרח הערבי בישראל בראש סולם העדיפויות. השינוי מתבטא בצמצום מקומו של הנושא הזהותי-פלסטיני. מגמה זו הגיעה לשיאה עם הצטרפותה של רע"מ לממשלת לפיד-בנט ב-2021. לראשונה בתולדות הפוליטיקה הישראלית הצטרפה מפלגה ערבית לקואליציה, אמנם ללא מינוי שרים. התפתחות זו עלתה בקנה אחד עם מגמה רווחת בציבור הערבי התומכת בהשתלבות בתהליך קבלת ההחלטות בישראל באמצעות הצטרפות לקואליציה הממשלתית. מגמה זו באה לידי ביטוי בעקביות בסקרי דעת קהל בשנים האחרונות המראים כי חלקים הולכים וגדלים בחברה הערבית תומכים בכך.⁹ הנושא האזרחי המקומי בשיח הפוליטי הערבי מוצא את ביטויו גם בדפוסי התנהגות אחרים של החברה הערבית בישראל, כגון פריצת הגדר של הטאבו על ההתגייסות לזרועות הביטחון, העלייה הניכרת במספר המצטרפים לשירות הלאומי, ואפילו ניצנים ראשוניים של התגייסות צעירים ערבים לא-דרוזים לצה"ל.¹⁰

⁵ שם.

⁶ שם.

⁷ ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-25, **תוצאות הבחירות לכנסת ה-25: תוצאות ארציות**.

⁸ מדא אל-כרמל, "קראאה פי נתאג' אנתח'אבאת אל-כניסת אל-25 פי אל-מג'תמע אל-פלסטיני פי אסרא'איל" [ניתוח תוצאות הבחירות לכנסת ה-25 בחברה הפלסטינית בישראל] (נובמבר 2022), עמ' 2-4.

⁹ ראו לעניין זה את סדרת **הסקרים של תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי**, אתר מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב.

¹⁰ Etta Bick, *Citizenship and Service: The Politics of Civic National Service in Israel* (SUNY Press, 2020), pp. 151–152.

על רקע תהליכים שונים ובראשם "האביב הערבי", המיעוט הערבי בישראל חותר להעצים את שיח האזרחות מתוך שיקולי תועלתנות, שכן השיח הלאומי לא הוביל לשיפור מעמדו או לשינוי מהותי במערכת היחסים בינו לבין המדינה ולקבוצת הרוב היהודית. על כן, לנוכח המבוי הסתום ביחסים אלו ולנוכח ההתפרקות במרחב הערבי שמסביב למדינה, המיעוט הערבי מנסה להפיק לתועלתו את מרב היתרונות הנגזרים מזהותו האזרחית הישראלית. העצמת השיח האזרחי נובעת גם מתסכול ומהתגברות התחושה כי המרחב הערבי החיצוני חדל מלהיות עוגן נפשי או מורלי בעבור המיעוט הערבי בישראל. היטיב לתאר זאת אמל ג'מאל: "מטבע החתרנות הצעירה כנגד תיאוריית האזרחות המוצעת לצעירים הערבים אינו בר-המרה בקרב רבים ממקופחי החברה הערבית החשים שהמציאות היום-יומית שלהם מחייבת אותם להתפשר על שאיפותיהם האמיתיות ולקבל, ולו בחוסר רצון רב, את תכתיבי המציאות הצינית שבתוכה הם חיים".¹¹ עם זאת, התעצמות השיח האזרחי בחברה הערבית אינו רק תולדה של תסכול, אלא גם מבטא רצון אמיתי להשתלב בחברה הישראלית בכל שדות העשייה שיש בהם כדי לשפר את רמת החיים. השיח האזרחי בחברה הערבית לא העלים את השיח הלאומי-המגייס כפי שנוכחנו לראות באירועי מאי 2021 (מבצע "שומר החומות"), אולם המגמות בחברה הערבית בישראל בעשור האחרון מלמדות בבירור על דריסת רגל רחבה שקנה לעצמו השיח המתחרה לשיח הלאומי-פלסטיני.

הפרגמטיות והרציונליזציה ביחסו של המיעוט הערבי כלפי מדינת ישראל בעשור האחרון אינן פותרות את הבעייתיות הכרוכה בקיומו של מיעוט לאומי ערבי-פלסטיני במדינת לאום יהודית. פרגמטיות זו גם אינה משקפת הכרה במסד האידאולוגי של המדינה או הסכמה לאידאולוגיה הצינית. היא מעידה על קבלת המציאות אך לא על קבלת הצינונות: המיעוט הערבי מפגין בהתנהגותו ובשיח הפוליטי שלו פרגמטיות מפליאה, אולם אין בכך משום התנערות מהזהות הלאומית או מעמדות היסוד כלפי הנרטיב הצינוני.

כמובן, חשוב למקם תמיד את השיח האזרחי-מקומי במסגרת של יחסי כוח א-סימטריים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי בישראל.¹² המתווה העומד ביסוד גישה זו הוא השתלבות ללא הזדהות אשר יטיב, בראש ובראשונה, עם המיעוט הערבי בישראל. אין זו הישנות של המודל הדרוזי, שבמסגרתו קשרו הדרוזים את קיומם בקיומה של מדינת ישראל והם מוכנים לקבל את צביונה היהודי למרות התנגדותם העקרונית לחוק הלאום. ההכרה האינהרנטית בזכות קיומה של המדינה מהצד האחד וההזדהות עם המסד האידאולוגי של המדינה מהצד השני נעדרים מן הגישה של הריאליזם הפוליטי. ספק אם הבחנה זו הייתה עולה אלמלא המציאות הקונפליקטואלית שבה שרויה מדינת ישראל.¹³

לקראת הבחירות לכנסת ה-26: נקודת החיבור בין שתי האסכולות

הביטוי הממסדי הרשמי לקיומן של שתי אסכולות פוליטיות בחברה הערבית הוא הקמתן של שתי רשימות לקראת הבחירות: הרשימה המשותפת אשר מאגדת בתוכה שלוש מפלגות אידאולוגיות –

¹¹ אמל ג'מאל, "תודעה כפולה ומהפכנות מושהית: על הדילמות הפוליטיות של האזרחים הפלסטינים בישראל בצל האביב הערבי", **המרחב הצינוני**, 13 (2017), עמ' 135.

¹² Amal Jamal, "Ontological Counter-securitization in Asymmetric Power Relations," *International Studies Review*, 22/4 (December 2020), pp. 932-956.

¹³ Yusri Hazran and Muhammad Khalaily, *Palestinians in Israel after the Arab Spring: The Political Impact of Regional Protest and Fragmentation* (London: Bloomsbury, 2025), pp. 215-216.

חילוניות או חילוניות למחצה – ורע"מ שעודנה נשענת על בסיס התמיכה של התנועה האסלאמית-הפלג הדרומי. אין מדובר רק ביריבות פוליטית אלא על מחלוקת עקרונית ביחס לדרכה של הפוליטיקה הערבית בישראל. רע"ם חותרת בשיטתיות ובעקביות להיות חלק מהקואליציה השולטת ללא כל התניה בתחום הלאומי או האידאולוגי, ואילו הרשימה המשותפת עודנה דבקה בחיבור בין השיח הלאומי לזה האזרחי, וגורסת כי גורמי העומק לכל אפליה בשדה האזרחי קשורים לזהותה הלאומית של המדינה. למרות המחלוקות העקרוניות והפוליטיות בין שתי האסכולות, הן עתידות להיפגש בנקודת חיבור אחת: רצון עז להחליף את הממשלה הנוכחית.¹⁴

אפשר לומר בבטחה כי שתי הרשימות נחושות בדעתן להמליץ ללא כל התניה על כל מועמד להקמת הממשלה מלבד ראש הממשלה הנוכחי נתניהו. בחברה הערבית בישראל שורר כיום קונצנזוס שלפיו מעולם לא הייתה בישראל ממשלה אנטי-ערבית כדוגמת הממשלה הנוכחית, ולכן המשימה הפוליטית והלאומית הראשונה היא להחליפה ללא כל התניה. הלך הרוח בחברה הערבית היום מייחס לממשלה הנוכחית את האחריות המלאה לאובדן המשילות ביישובים הערביים ולהידרדרות חסרת התקדים עקב העלייה במקרי הפשיעה ביישובים אלה.

הפוליטיקה הערבית בישראל לא הייתה מעולם מפולגת כפי שהיא כיום. המרחב הפוליטי הרשמי (המפלגתי) והמרחב העממי בחברה הערבית נחלקים בין שתי האסכולות, זו הרואה בעניין הלאומי את המפתח לנורמטיביזציה של היחסים בין המדינה לבין החברה הערבית, וזו שצמחה בשני העשורים האחרונים. לחסידי האסכולה השנייה אצה הדרך, והם מיוצגים על ידי רע"ם. הם מפגינים נכונות פרגמטית בלתי מותנית להשתלב בכל קואליציה כדי לקדם את האינטרסים המקומיים של החברה הערבית. אסכולה זו אינה מתכחשת לזהותה הלאומית-הפלסטינית, אולם היא אינה מעמידה אותה כגורם הקובע את עיצוב היחסים של החברה הערבית עם המדינה. אף על פי כן, יש לומר כי בשורות מפלגות האופוזיציה היהודיות, המבקשות להרכיב את הממשלה הבאה, אין תמימות דעים ביחס לאפשרות לשתף פעולה עם מפלגות ערביות לצורך הקמת קואליציה לאחר הבחירות.

¹⁴ ראו הריאיון עם חבר הכנסת ד"ר אחמד טיבי בערוץ 12, "טיבי חושף את התוכנית: כך נפיל את שלטון הימין אחרי הבחירות", אתר מאקו, 19 בספטמבר 2026. ראו גם ראיון שהעניק אחמד טיבי לערוץ אל-ע"ד: [الطبي: نسعى لاسقاط حكومة نتنياهو وإبعادها عن الحكم](#) [טיבי: אנו שואפים להפיל את ממשלת נתניהו ולהדיחה מן השלטון], 16 בספטמבר 2026.